

STANOVNIŠTVO I GOSPODARSTVO OTOKA PRVIĆA*

ANTE KALOGJERA

Uvod. — Demografska problematika našeg primorja, posebno otoka, naročito je važna. Posljednja stotina godina donosi u životu otoka značajne i velike promjene; nagli porast stanovništva i blagostanja, poslije kojega slijedi jak demografski regres i depopulacija. Uzroci tim pojavama različiti su, a proizlaze iz načina organizacije i iz oblika gospodarske aktivnosti.

Ispitivanja tih općenito poznatih činjenica na konkretnim primjerima, dala su vrlo korisne i interesantne rezultate. Primjer otoka Prvića pokazuje izvjesne karakteristične momente i promjene strukture stanovništva, oblika gospodarskog iskorišćivanja i pejzaža. Iako prostorom i brojem stanovnika malen, Prvić ima specifične osobine, koje bogate raznolikost našeg otočnog svijeta i ukazuju na složenost problematike.

Položaj i veličina. — Otoci sjeverne Dalmacije, koji se pružaju od Premude do rta Ploče, izdvojeni su u dvije skupine; zadarsku i šibensku. Podjela je izvršena prema gravitacionoj snazi centra, po kojima je dan naziv.

Prostor od Kornata do rta Ploče pripada šibenskoj otočnoj grupi, što je i sasvim opravdano, s obzirom na jaku gravitaciju svih otočnih naselja prema svom centru Šibeniku. Grupi otoka ove skupine pripada i mali otok Prvić, koji zbog blizine Šibenika i relativno guste naseljenosti ima posebne osobine (sl. 1).

Prvić je prirodni nastavak otoka Zlarina prema sjeverozapadu; povezuje ih niz podmorskih plićaka, te greben Roženik i otočić Lupac. Oba su otoka izdužena u smjeru sjeverozapad—jugoistok, te zatvaraju Šibenski kanal s jugozapada. Blizina kopna i položaj prema šibenskoj luci uvjetovali su povijesnu važnost otoka. Ova dvojna važnost došla je do izražaja u doba turskih opasnosti i graničnog položaja između venecijanskog i turskog posjeda.

* Članak je izvod iz stručne radnje za polaganje profesorskog ispita.

¹ Prvić je slavenski naziv, nastao vjerojatno u doba naseljavanja, kada je otok kao »prvic«, najbliži Šibeniku počeo dobivati sve veći značaj. (Skok P.: Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Zagreb 1950., str. 150—153).

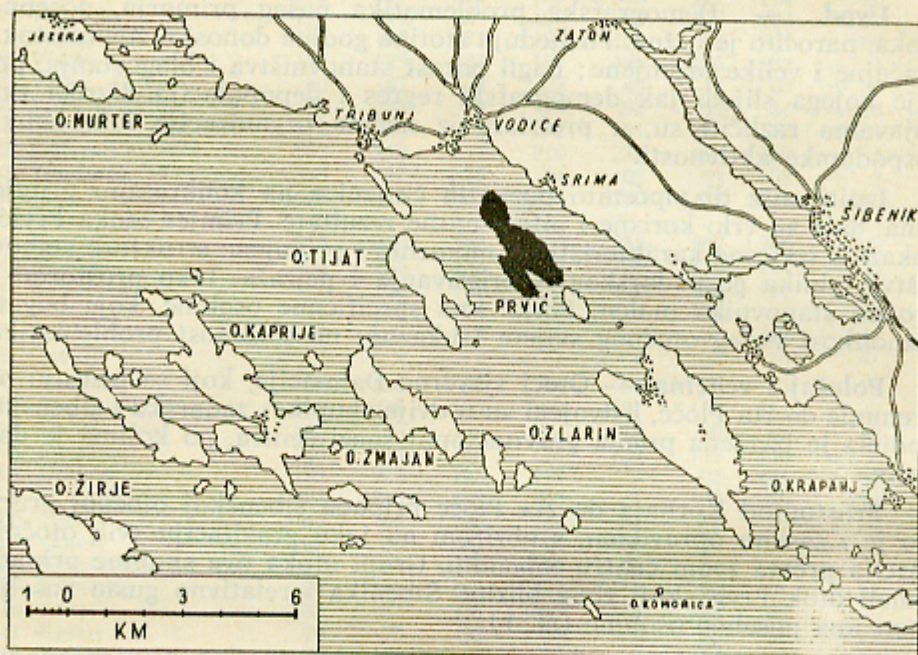
Izvjesna tumačenja, da je taj naziv došao od Prvica ili Prvina, proljetnog boga ili boga vršidbe poganskih Hrvata, nisu prihvatljiva i nemaju logičnog opravdanja (Stošić K.: Sela Šibenskog kotara, Šibenik 1941, str. 154).

Slavensko ime »Prvić« Talijani su adaptirali svom izgovoru, te je tako nastao Provicchio, koji se često spominje u starijim kartama i ispravama.

Da bi osigurala šibensku luku, Venecija je utvrđivala ovaj otok, koji je u isto vrijeme, za naglih provala Turaka iz Zagore, bio idealno sklonište kopnenog stanovništva.

Postepenim sredjenjem prilika na kopnu i propašću Serenissime 1797., Prvić gubi svoj prijašnji značaj. Naselja Prvić Luka i Sepurine postaju mali poljoprivredni i ribarski centri, koji svoj procvat doživljavaju na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Od tada počinje stagnacija, a kasnije i demografski regres. Otok postaje i prometno izoliran, jer uska Logorunska vrata izbjegavaju novi i veći brodovi, a male uvale nisu više pogodne za njihovo sidrenje, koje s vremenom gubi značenje.

Sl. 1. Položaj Prvića.

Naročito je važna blizina kopnene obale i Šibenika.

Fig. 1. La situation de Prvić.

La proximité de la côte et de Šibenik est particulièrement importante.

Prvić zauzima površinu 2,37 km². Dug je 3 km, od Rta sv. Luce (Rt Kronavica) do Rta sv. Ante, a najširi je u srednjem dijelu 1,35 km. Najsjevernija tačka je Rt sv. Luce 43° 44' N i 15° 46' E, a najjužnija Rt Prvić 43° 43' E i 15° 47' E.

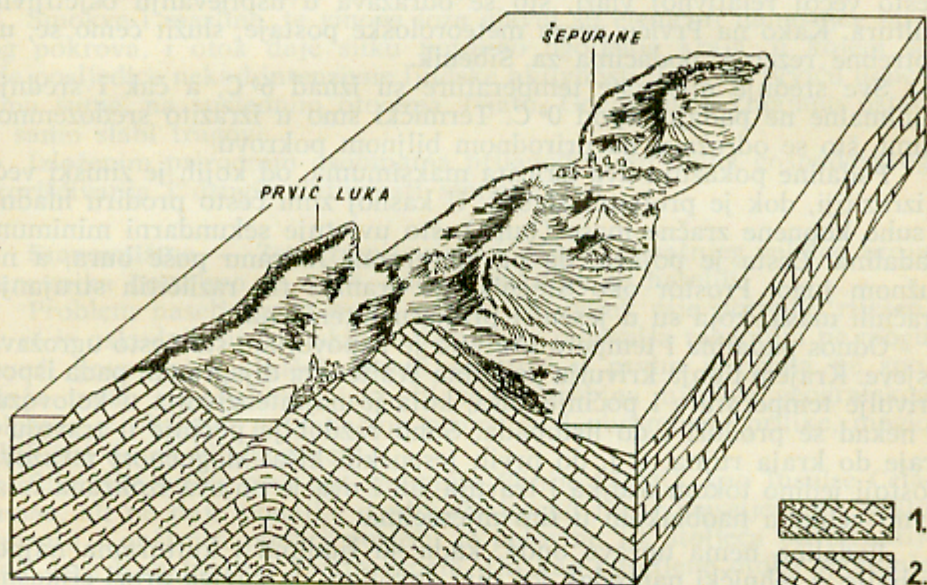
Šibenskim kanalom širokim 800—1000 m odvojen je od susjednog kopna (Srma), a Prvićkim kanalom od Tijata, Logoruna i Lukovnika.

Sastav i reljef. — Otok Prvić je sastavljen uglavnom od dolo-mita gornje krede, čime se i razlikuje od glavnine otoka našeg primorja. Čisti vapnenci i terra rossa nigdje se ne pojavljuju, pa je i normalno,

da nema izrazitih krških oblika, karakterističnih za vapnenačke terene. Padine su blage, a mikrooblici u dolomitima imaju poseban izgled. Udubljenje između Prvića (79 m) i Donje bande (47 m), kao i neke manje izolirane površine prekrivene su pleistocnim naplavinama, koje se rijetko sljepljuju u breče.

Cijelom dužinom otoka proteže se jako erodirana antiklinala, uspravna na jugoistoku, a blago nagnuta prema jugozapadu na sjeverozapadu (sl. 2).

Sl. 2. Blokdiagram. Prvića.
1. dolomiti 2. vapnenci.

Fig. 2. Le blocdiagramme de Prvić.
1. les dolomites 2. les calcaires.

Glavne crte reljefa čine dva brežuljkasta niza dinarskog smjera NW—SE, između kojih se pruža djelomično potopljena udolina. Sjeveroistočni brežuljkasti niz je viši, te ide od Kapele (59 m) preko Prvića (79 m) i kote 39 m na Brdo (52 m). Jugozapadni niz je mnogo niži i uži, a pruža se od Donje bande (47 m) do Sv. Roka (45 m). Udolina između brežuljkastih nizova završava se na jugoistoku Prvićkim zalivom, a na sjeverozapadu uvalom Trstevica.

Sjeveroistočna strana je blaža, a jugozapadna strmija. Dubine u Šibenskom kanalu ne prelaze 11 do 15 m; vapnenačka zaravan Srime blago se spušta ispod razine mora. Suprotno tome, u Prvićkom kanalu između Tijata i Prvića, dubine prelaze i preko 40 m, a dalje prema SW kod Zlarina i do 60 m.

Sjeveroistočni i jugozapadni rubni nizovi brežuljaka sastavljeni su od otpornijih dolomitnih vapnenaca, koji su zaostali, dok su uvale, od-

nosno Prvički zaliv i Trstevica nastali u mekšoj i eroziji podložnijoj dolomitnoj antiklinalnoj jezgri.

Klima i problem vode. — Ublažujuće djelovanje mora na otoku Prviću nije tako dobro izraženo, kao što bi se moglo očekivati, jer se u blizini (800—1000 m) nalazi nisko i sjeveru otvoreno kopno, što se klimatski odražava na svim susjednim otocima. Maritimnost se ipak opaža u nešto svježijim ljetnim i blažim zimskim temperaturama, te u nešto većoj relativnoj vlazi, što se odražava u uspijevanju osjetljivih kultura. Kako na Prviću nema meteorološke postaje, služit ćemo se, uz potrebne rezerve, podacima za Šibenik.

Sve srednje mjesečne temperature su iznad 6° C, a čak i srednje minimalne ne padaju ispod 0° C. Termički smo u izrazito sredozemnoj klimi, što se odražava na prirodnom biljnom pokrovu.

Padaline pokazuju dva izrazita maksimuma, od kojih je zimski veći i izrazitiji, dok je proljetni slabiji. U kasnoj zimi često prodiru hladne i suhe kopnene zračne mase (bura), što uvjetuje sekundarni minimum padalina. Česta je pojava, da na sjevernom Jadranu puše bura, a na južnom jugo. Prostor oko Šibenika je granica tih različitih strujanja zračnih masa, koja su u jeseni i proljeću intenzivna.

Odnos padalina i temperature vrlo je nepovoljan, što često ugrožava usjeve. Krajem lipnja krivulja padalina Walterova dijagrama² pada ispod krivulje temperature i počinje suša, koja je najintenzivnija u kolovozu, a nekad se produži i do listopada. Suho razdoblje počinje u travnju i traje do kraja rujna, t. j. do prvih jesenskih kiša. Mogućnost mrazova postoji jedino tokom ožujka i travnja, ali i ova je pojava izolirana relativno velikom naoblakom u tim mjesecima.

Padalina nema upravo onda, kada su ljudima i kulturama najpotrebnije, a tehnički napredak još nije dovoljan, da čovjek pruži efikasna sredstva za borbu protiv suše. Za najnužnije životne potrebe stanovništvo se snabdijeva kišnicom, koja se tokom zime sakuplja u cisternama (gusterne). U kritičnim momentima vodu donose brodovi-cisterne iz Šibenika.

Vegetacija je najbolji indikator klimatskih prilika, a to je u ovom slučaju kserofilna makija, prilagođena visokoj temperaturi i maloj količini padalina. Ni makija se ne bi održala da nije u primorju visoka relativna vlaga (zbog evaporacije), koja je i u ljetnim sušnim mjesecima preko 62%.

Utjecajem čovjeka vegetacijski pokrov znatno je izmijenjen, na što nas upućuju neki toponimi, kao Smrikova i Gaj, za ona mjesta, gdje danas šume nema.

Šume su krčene zbog drva (blizina Šibenika i nesigurnost zaleđa), te radi dobivanja novih pašnjačkih, a kasnije i poljoprivrednih površina.

Još u 18. stoljeću bilo je dosta šuma, naročito bora i hrasta na Tijatu i Prviću, ali su i one intenzivnom sječom nestale. A. Fortis god. 1773. u svom izvještaju mletačkom magistratu to potvrđuje i piše, da

² Golubić S.: Prilog poznavanju klime primorske regije Jugoslavije, Geogr. glasnik br. XX. 1958. str. 139—148.

je jedan od uzroka nestanka i slabog ulova ribe bezpoštedna sječa šumskih površina i odnašanje zemlje u more.³

Od tih se šuma tu i tamo na privatnim posjedima očuvala poneka grupica predstavnika nekada lijepih i pitomih šuma.

Prilagođena klimatskim uvjetima, održala se jedino makija, te je prekrila čitavu površinu niza susjednih otoka i otočića (Tijat, Logorun, Zmajan, Lupac). Na samom Prviću i makije je malo, jer je u doba »vinskog prosperiteta«⁴ krajem 19. stoljeća i ona do kraja uništena. Sačuvao se jedino uski pojas kod Donje bande (47 m).

Smokve i masline, te vinova loza glavni su elementi današnjeg biljnog pokrova, i otok daje sliku potpuno ogoljelog kraja, u kojem se vide posljedice nekad intenzivne ljudske aktivnosti. Dok na Prviću uopće nema šume, na susjednim otocima Tijatu, Gogorunu i Zmajanu ostali su samo slabi tragovi.

Izloženim prirodnim osobinama prilagođeni su oblici gospodarskog iskorišćivanja i drugih aktivnosti stanovništva.

Stanovništvo. — Za razumijevanje i ocjenu današnjeg velikog broja stanovnika potrebno je znati, kada i kako su se naselili.

Problem naseljavanja naših otoka još uvijek nije potpuno riješen, jer se iz oskudnih historijskih podataka za najranija razdoblja ne mogu povući pouzdani zaključci. Mnogi se otoci u prvim izvorima ne spominju među naseljenima, iako bi se iz osobina njihova geografskog položaja, s obzirom na tadašnje prometne i obrambene prilike, moglo zaključiti da su bili korišteni.

Šibenske otoke prvi put spominje Plinije (I. st.), kao Insulse Celadussae, ali ne daje podatke o njihovom imenu niti o naseljenosti. Nešto sigurniji i opširniji podaci potječu iz polovine 10. stoljeća od bizantijskog cara Konstantina Porfirogeneta. On kao naseljene otoke spominje Vrgadu i Ugljan.⁴ Spominje ih također i arapski geograf Idrisi iz 12. stoljeća, ali opet ne poimence.

Domenico Zavoreo u svojem djelu, koje datira iz 14. ili početka 15. stoljeća, ne spominje Prvić, iako donosi i popis svih naselja šibenskog distrikta, a to upućuje na nenaseljenost otoka do njegova vremena.⁵

Sigurni podaci o naseljavanju otoka potječu iz sredine 15. stoljeća, iako su navodno na otoku pronađeni ostaci pleterne ornamentike, što bi upućivalo na daleko raniju naseljenost.

Od godine 1461., kada je šibenski knez Alessandro Marcello darovao »zemlje«⁶ na Prviću opatu S. Tavileu, počinje postepeno naseljavanje otoka. Najprije se formiralo naselje Luka (kasnije Prvić Luka) u uvali oko izgrađenog samostana, a tek kasnije nastaje naselje Šepurine.

Krajem 15. stoljeća Mlečani su u našem kraju izvršili organizaciju civilne i vojne uprave, t. j. stvorili povoljne uvjete za stalno naseljavanje.

³ Fortis A.: Dissertazione — Sopra la pesca della Dalmazia .... Drž. arh. Zadar — Fond ob. Fortis Sv. I. br. 14.

⁴ Marčić L.: Zadarska i Šibenska ostrva — Srp. etn. zb. knj. XLVI — Naselja i porijeklo stanovništva knj. 26, Bgd. 1930, str. 115—117.

⁵ Zavoreo D.: Trattato spora le case di Sebenico — rukopis Galvani-Gogola — Muzej grada Šibenika, str. 3—7.

Sukobi s Turcima u prvoj polovini 16. stoljeća uzrokuju velike migracije stanovništva iz Zagore prema primorju i otocima. Mlečani favoriziraju ovo doseljavanje dinarskog elementa, jer dobivaju nove zalihe radne snage i vojnika. Pomažu organizaciju naselja, koja zbog odijeljenosti zaleđa postaju glavni snabdjevači ribom, te stočarskim i poljoprivrednim proizvodima, Šibenska vlastela radi sigurnosti grade na otoku ljetnikovce, a naselja se pomalo razvijaju i sve više povezuju sa Šibenikom.

Razdoblje 17. stoljeća karakterizirano je povremenim kretanjem stanovništva prema otoku, naročito za vrijeme turskih prodora iz Zagore i njihovih dugotrajnih sukoba s Mlečanima.

Prilike se ipak postepeno sređuju (poslije kandijskih ratova 1645. do 1669., mira u Sremskim Karlovcima 1699. i mira u Požarevcu 1718. god.) Turci gube dijelove svog teritorija, a mletačka se granica pomiče duboko u unutrašnjost. Prvić više nije ugrožen.

Već početkom 18. stoljeća osjeća se prenaseljenost u odnosu na gospodarske mogućnosti otoka (1775. godine 412 st./km²), te stanovništvo počinje remigrirati na kopno. Otočani traže nove obradive površine i jače se orijentiraju na poljoprivrednu i ribarsku aktivnost.

Kretanje stanovništva, te uvjeti i oblici gospodarskog iskorišćivanja u najnovijem i najpoznatijem razdoblju 19. i 20. stoljeća bit će posebno osvjetljeni.

Prvi organizirani popisi stanovništva vrše se u našim krajevima kroz 19. stoljeća, ali su i oni često nepotpuni i neredoviti. Kretanje stanovništva u ovom nama najpoznatijem razdoblju je za razumijevanje današnjeg stanja najvažnije; tada su bile najveće demografske promjene i zbila su se velika ekonomska previranja.

Rezultati popisa odražavaju tok ovih procesa

Tab. 1. Broj stanovnika otoka Prvića
Tab. 1. Le nombre d'habitants de Pavić.

Godina popisa	Prvić Luka		Svega	Šepurina		Svega	Otok Prvić		Svega
	Muški	Žene		Muški	Žene		Muški	Žene	
1775	—	—	971	—	—	—	—	—	971
1828	—	—	1.256	—	—	567	—	—	1.723
1840	—	—	—	—	—	—	790	835	1.625
1869	—	—	923	—	—	1.194	—	—	2.117
1880	471	490	961	588	603	1.191	1.059	1.093	2.152
1900	671	655	1.326	780	796	1.576	1.451	1.451	2.902
1910	582	709	1.291	743	1.103	1.846	1.325	1.812	3.137
1921	—	—	1.336	—	—	1.670	—	—	3.006
1931	—	—	1.033	—	—	1.413	—	—	2.446
1948	234	398	641	492	750	1.242	735	1.148	1.883
1953	277	395	672	518	662	1.180	795	1.057	1.852
1959	280	397	677	415	702	1.117	695	1.099	1.794

Prema najnovijim podacima 1959. godine otok ima 1794 stanovnika ili 769 na km². To je relativno gusta naseljenost, po čemu Prvić spada u red najnapučenijih otoka Jadrana.

Stanovništvo 1959. god. čini tek 56% stanovništva iz god. 1910., što pokazuje jak demografski regres i depopulaciju, koji su i dalje u toku.

Krivulja kretanja broja stanovnika (sl. 3) pokazuje pad i nakon god. 1948. Stanovništvo iseljava u Šibenik zbog povoljnijih uvjeta života i opadanja vinogradarstva. Razvoj industrije i opći tehnički napredak poslije drugog svjetskog rata pojačao je ovu doseljeničku struju, ali ne samo s Prvića, već sa svih otoka i cijele Zagore. Ovaj novi i snažni priliv sa sela osjeća se u načinu života, zanimanju i mentalitetu gradskog stanovništva.

Kretanje nataliteta i mortaliteta (sl. 4), prema kojem se određuje prirodni priraštaj, u skladu je s općim kretanjem broja stanovnika na otoku.

Natalitet se naglo povećava od 1860. do 1910. godine, dok mortalitet u istom razdoblju zbog povoljnijih životnih uvjeta mnogo sporije prirašćuje. Nakon toga natalitet naglo a mortalitet sporije opada. Ratovi mnogo snižuju natalitet, naročito prirašćuje u razdoblju 1910. do 1920. i 1940. do 1949. godine. U prosjeku 1940.—1949. godine prirodnog prirasta nema, već se javlja manjak od 8,4%; opadanju prirasta pridružilo se i iseljavanje. Odnos nataliteta i mortaliteta odražava se u prirodnom prirastu, koji je za posljednjih 100 godina dan u slijedećoj tabeli:

11,3%	u vremenu 1860.—1869. god.
13,0%	u vremenu 1870.—1879. god.
15,1%	u vremenu 1880.—1889. god.
18,9%	u vremenu 1890.—1899. god.
14,9%	u vremenu 1900.—1909. god.
10,9%	u vremenu 1910.—1929. god.
12,2%	u vremenu 1930.—1939. god.
— 8,4%	u vremenu 1940.—1949. god.
3,1%	u vremenu 1950.—1959. god.

Analiza biološkog stabla (sl. 5) prema podacima god. 1948. pokazuje niz zabrinjavajućih činjenica. Najrazvijenije su gornje grane ženske strane stabla (dobne grupe 55—69 god.), a aktivnog stanovništva je malo.

Od godine 1900. do 1959. znatno se izmijenio odnos muškog i ženskog stanovništva (sl. 3A). Dok je prije taj broj bio prilično izjednačen godine 1959. od ukupnog broja stanovništva ima svega 695 ili 38% muškaraca. Od tog broja najmanje otpada na dobnu grupu od 19. do 44. godine, koja čini jezgru aktivnog stanovništva, a većinom su starci i djeca.

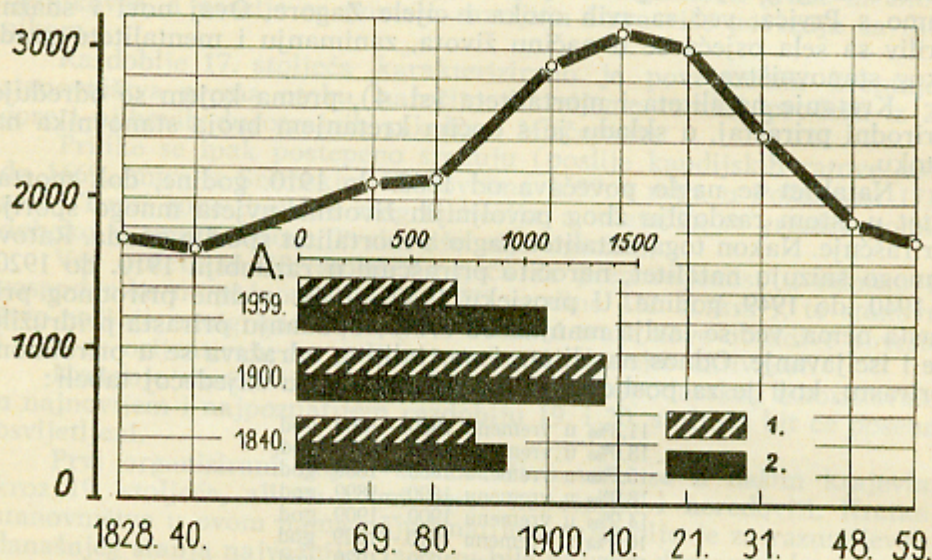
Grupa aktivnog stanovništva uvelike dopunjuju žene, koje čine 62% ukupnog stanovništva, a 65% u dobnim grupama 19. do 44. godine.

Za 1959. godinu ne postoje podaci o dobnim grupama, ali neslužbeni podaci pokazuju izvjesno poboljšanje prirodnog prirasta u odnosu na 1948. godinu, dok struktura ostaje gotovo ista. Žene i dalje ostaju glavnina radne snage, a povećani prirodni prirast ne će imati znatnijeg efekta, jer je struja kretanja stanovništva prema susjednom kopnu stalna i jača.

Uzroci demografskog regresa i depopulacije jesu odraz uvjeta i oblika gospodarskog života.

Od polovine 19. stoljeća stanovništvo Prvića je u naglom porastu (sl. 3), što je odraz poboljšanih uvjeta života, a ovi su crpeni iz intenzivnog gajenja vinove loze. Otočani se sve više orijentiraju na poljoprivredu. To najbolje ilustrira struktura stanovništva po zanimanju 1840. godine (tab. 2).

Sl. 3. Kretanje stanovnika Prvića od 1828.—1959. g.

A. odnos muškaraca (1) i žena (2) 1840., 1900., i 1959.

Fig. 3. Le mouvement de la population de Prvić entre 1828 et 1959.

A. Le rapport entre hommes (1) et femmes (2) 1840, 1900, et 1959.

Tab. 2. Zanimanje stanovništva god. 1840.⁶

Tab. 2. Les professions de la population en 1840.

Zanimanje	Broj st.	%
Poljoprivrednici	1085	66,7
Pomorci	4	0,2
Ribolov- poljoprivreda	310	19,2
Ostali (starci i djeca)	226	13,9

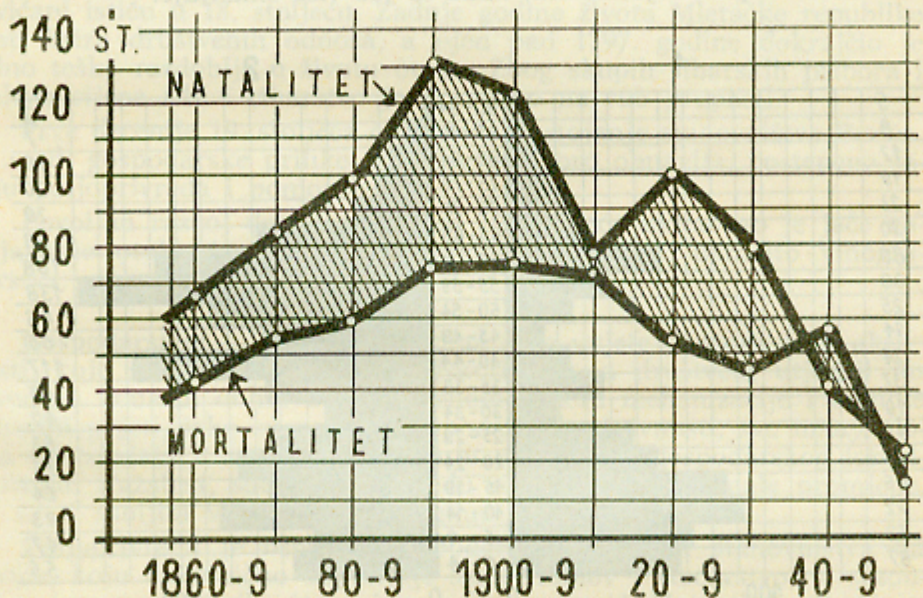
Vinogradarstvo postaje rentabilno naročito poslije 1850-tih godina, kada je oidium zarazio vinograde sjeverne Italije, koja je tada, kao i svi naši krajevi, pripadala Austriji. U ovom razdoblju od 40 godina, t. j. od 1840. do 1880., stanovništvo je poraslo za 32,5%, ne računajući pomorce, koji plove na vlastitim ili tuđim brodovima. Prirast nije tako

⁶ Elaborat o otoku Prviću 1840. g., prilog zemljišnim knjigama. Arhiv mapa za Dalmaciju — Split

velik, ali je to tek prva etapa prosperiteta, koji će biti najveći zadnjih godina 19. stoljeća.

U razdoblju od 1880.—1890. filoksera napada francuske vinograde. Otoci postaju značajni i jedini izvoznici vina u monarhiju. Poboľjšani uvjeti života i potreba radne snage za krčenje novih površina dovode do povećanja prirodnog prirasta i povremenih migracija iz Zagore. U razdoblju od 20 godina, t. j. od 1880. do 1900. stanovništvo je poraslo za 34,8% ili 17‰ godišnje. Tokom 1890.—1899. god. priraštaj dostiže maksimum od 18,9‰. Prvić 1900. godine ima ukupno 2902 stanovnika ili 1230 na km², što je previše za lokalne izvore. Dio otočana zbog dobrih poljoprivrednih površina prelazi u Tribunj, Vodice ili Srimu, gdje su organizirali privremeno naselje, a tamo se i danas nalaze njihove glavne poljoprivredne površine.

Sl. 4. Kretanje nataliteta i mortaliteta od 1860.—1949. g.

Fig. 4. Le mouvement de la natalité et de la mortalité entre 1860 et 1949.

Doba velikog prosperiteta vinograda nije dugo trajalo. Francuski vinogradari oporavljaju se od filoksera. Trgovačkim ugovorom Italije, Njemačke i Austro-Ugarske stupa godine 1892. na snagu »Vinska klauzula«, kojom je bio Italiji omogućen povoljan izvoz vina u monarhiju.⁷

Dalmatinskim je vinogradarima to bio prvi teški udarac, poslije kojega slijedi i napad filoksera na naše vinograde (1906. godine).

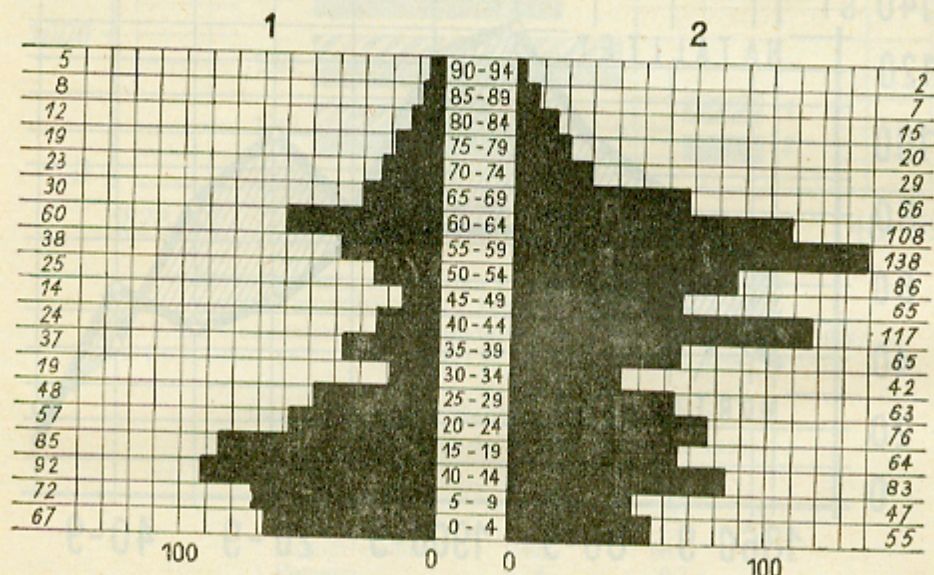
⁷ Jutronić A.: Kretanje stanovništva na srednjdalmatinskim otocima kroz zadnjih 100 godina. Geogr. gl. XIV—XV, 1952—53. str. 65—70.

Stanovništvo počinje stagnirati, iako se to prvih godina manje osjeća, jer se otočani nadaju poboljšanju prilika i žive od starih zaliha. Na Prviću se čak i 1910. godine osjeća neznatan prirast, koji je uvjetovan povratkom stanovnika sa susjednog kopna (Srima, Tribunj, Vodice) u stalna naselja na otoku i smanjenjem mortaliteta. Međutim početkom 20. stoljeća počinje demografski regres, koji je naročito rapidan u trećem desetljeću. Vinogradi ostaju zapušteni i male količine vina ne mogu se prodati. Drugih izvora zarade nije bilo.

Iseljenička struja, koja je prije bila neznatna, sada postaje sve jača. Prvi iseljenici odlaze na rad u belgijske rudnike ugljena, a kasnije emigracija usmjerena je prema prekomorskim zemljama SAD i Australiji (Perth).

Iseljenici su bili uglavnom muškarci, te se njihov manjak brzo odrazio u biološkim i socijalnim prilikama. Prirodni prirast opada, a uz to dolazi i prvi svjetski rat, kada se još više smanjuje.

Sl. 5. Dobna struktura stanovništva 1948. g.

Muškarci (1), žene (2). Uočiti nesrazmjer životnog stabla muške i ženske strane.

Fig. 5. La structure des âges de la population en 1948; hommes (1), femmes (2). A remarquer la disproportion entre les hommes et les femmes.

Poslijeratni popis stanovništva godine 1921. pokazuje već znatan pad, koji se na krivulji kretanja broja stanovnika toliko ne opaža, jer se tih godina vraća dobar broj iseljenika (većinom staraca).

Obnova vinograda išla je teško i sporo, a ekonomska kriza 1929. do 1931. godine, te oskudne mogućnosti i slabi uslovi života na otoku, uvjetuju drugi val emigracije, tako da 1931. godine Prvić ima 2446 stanovnika, ili oko 700 stanovnika manje od 1910. godine. Prije samog

drugog svjetskog rata ima u SAD, Kanadi i Australiji 776 iseljenika, dok jedan dio Prvićana naročito pomoraca, seli u unutrašnjost Jugoslavije (Zemun) da se zaposli na brodovima riječne plovidbe.

Suvremeno stanje stanovništva ovog malog otoka, uz navedene činjenice i njihove posljedice, možemo smatrati normalnim i opravdanim.

Mnogo manje znamo o stanovništvu prije polovice 19. stoljeća. Dugotrajni sukobi Venecije s Turcima kroz 17. i 18. st., bez obzira na njihov pozitivan ishod i širenje teritorija Serenissime, jako su iscrpili već sumornu republiku, što se i te kako osjeća u upravi, životu i gospodarskim prilikama u Dalmaciji.

Čitavo 18. stoljeće karakterizirano je demografskim regresom i teškim životom stanovništva, koje seli na kopnenu stranu tražeći nove obradive površine i izvore zarada.

Stanovništvo Prvića stagnira. Ribolov je dobro razvijen, čime se Prvićani ističu u 18. stoljeću. Zadnje godine života Mletačke republike prati kriza društvenih odnosa, a njen pad 1797. godine dokrajčio je jedno teško razdoblje u životu otoka. Zbog skupih ribarskih pribora i malene cijene ribi i ribarstvo je dovedeno na rub propasti.

Prve decenije 19. stoljeća obilježava nastojanje stanovništva Prvića, da sredi gospodarske prilike. Ribolov se sporo obnavlja, postepeno jačaju poljoprivreda i pomorstvo.

Povoljan razvoj događaja tokom 19. stoljeća uvjetovao je jače naseljavanje otoka i razvoj gospodarskih aktivnosti, naročito vinogradarstva.

Gospodarstvo. — Prirodna sredina daje uvjete gospodarskih aktivnosti, koje stanovništvo različito iskorišćuje, a društveni utjecaji im određuju konačni oblik. U suvremenom svijetu mehanizacije i tehnike prirodni uvjeti, iako su osnova gospodarskih aktivnosti, sve manje dolaze do izražaja i sve manje odlučuju u oblicima gospodarskog iskorišćivanja. Nažalost, sada se u izgledu otoka događaju male promjene, ali su u ranijim vremenima postignute potpune izmjene.

Poljoprivreda je osnovna gospodarska aktivnost stanovništva na Prviću, koju djelomično dopunjuje slabi ribolov i stočarstvo, te sezonski rad na preradi ribe (tvornica sardina u Luci). Najveći dio Prvićana nema samo jedno zanimanje, već se sezonski bavi različitim poslovima; to je kombinirano gospodarstvo karakteristično za mnoge naše otoke.

Oskudne mogućnosti zarade i sve jača migracija prema Šibeniku odražavaju se u smanjenju grupe aktivnog stanovništva. Na temelju vlastitih opažanja zaključujemo, da oko 80% radnog stanovništva radi u poljoprivredi, ali ih je malo u dobnoj grupi ispod 39. godine, što ukazuje, da ova gospodarska grana ne zadržava mlade.

Razmatranja poljoprivredne aktivnosti na samom otoku Prviću ne bi dala pravu sliku, jer se na njemu nalazi tek 31% ukupne površine, a ostalih 69% na susjednom kopnu (Tribunj, Vodice, Srma, Tijesno).⁸

⁸ Izuzeta je općenarodna imovina (većinom pašnjaci).

Prema podacima 1959. godine ima na otoku 668 poljoprivrednih domaćinstava, čiji su posjedi relativno maleni.⁹ Svega 11 domaćinstava ima posjed u prosjeku od 1,4 ha. Usitnjenje posjeda intenzivno je naravno čito poslije 30-tih godina 19. stoljeća (vidi sl. 6),¹⁰ a raštrkanost parcela na razne strane otežava i poskupljuje rad. Proces usitnjavanja i cijepanja posjeda dostigao je svoj maksimum, te je poslije rata bilo nužno pristupiti komasaciji.

Najnužnije potrebe ishrane i snabdijevanja stanovništva mnogo su veće od mogućnosti i prihoda poljoprivredne proizvodnje, što odražava pasivnost i siromaštvo otoka.

Aktivne poljoprivredne površine znatno su manje od ranijih razdoblja, a broj pašnjačkih površina znatno se povećao.

Način iskorišćivanja tla, te kategorije korištenja zemljišta u pojedinim lokalitetima ilustrira tabela br. 3.

Tab. 3. Odnos kategorija korištenja zemljišta¹¹
Tab. 3. Le rapport entre les catégories d'exploitation de la terre.

	Prvić		Vodice		Tribunj		Tijesno		Srima		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Oranice	83	15,1	32	20,2	50	33,5	13	13,7	14	1,7	192	11,5
Voćnjaci	59	10,7	18	11,2	18	12,4	0,5	1,5	44	5,5	139	8,6
Vinogradi	95	17,9	22	13,7	26	17,3	8,3	20,5	44	5,5	195	11,8
Pašnjaci	287	52,4	86	54,0	55	36,6	19	46,3	678	87,0	1125	66,9
Šume	1,3	0,2	1,3	0,9	—	—	—	—	—	—	4	0,1
Neplodno	21	3,7	—	—	—	—	—	—	2	0,2	23	1,0
SVEGA:	547	100	159	100	149	100	41	100	783	100	1680	100

Osim ovih površina ima još na otoku Žirju 77 ha pašnjaka. Na samom poluotoku Srimi stanovnici Prvića imaju najviše posjeda, koji su danas 87% pašnjaci, dakle slično kao i na samom otoku, gdje ima 52% pašnjaka. Vinograda i oranica najviše je na otoku, jer su to najbliži posjedi i najlakše ih je održavati. Pašnjačke površine dominiraju na otocima Tijatu i Zmajanu (66,9%), te na poluotoku Srimi. To su nekada bili većinom vinogradi, koji su danas napušteni.

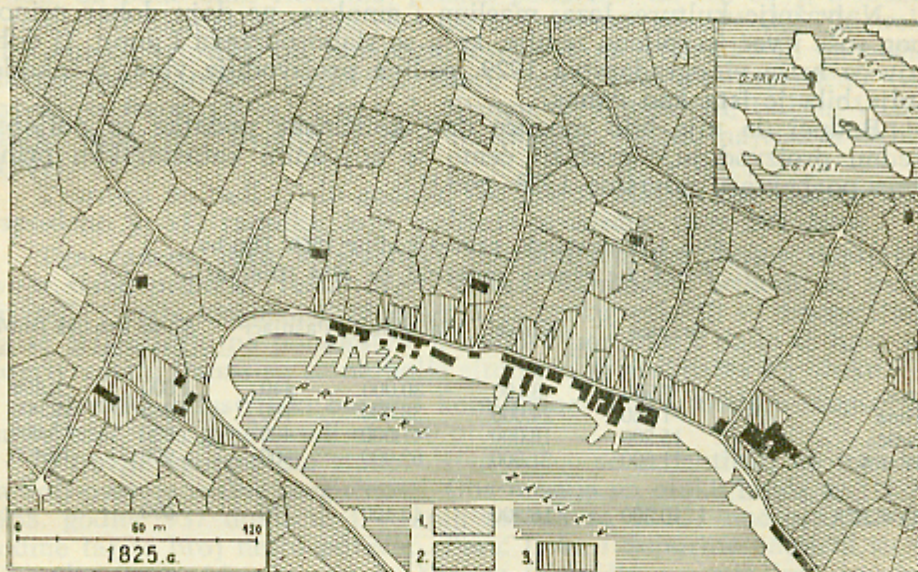
Oranice su pretežno zasijane raznim vrstama povrća i mahunarki, a na vrlo malim parcelama gaji se ječam. Vrtovi su ograničeni uglavnom na okućnice, a tih je vrlo malo. Zbog kombiniranog načina uzgajanja loze i maslina, kod određivanja voćnjaka (uglavnom maslina, a manje višnje i smokve) i vinograda kriterij je bio dominantna kultura; zbog toga statistički podaci ne daju pravi odnos, već su na štetu voćnjaka.

⁹ Podaci dobiveni u Uredu za katastar — Sibenik na temelju analize sabirnih listova gazdinstava i zbroja svih posjeda stanovnika Prvića.

¹⁰ Arh. mapa za Dalmaciju — Split, te Ured za katastar — Sibenik.

¹¹ Podaci se odnose na katastarsku općinu Prvić (nije uračunata općenarodna imovina), u čiji sastav ulaze otoci Tijat, Zmajan i Logorum; na ovima su samo pašnjačke površine, neplodno tlo i šume.

Sl. 6. Proces usitnjavanja posjeda i opadanja obrađenih površina 1825.—1954. g.
1. pašnjaci, 2. vinogradi i 3. vrtovi.

Fig. 6. Le processus de morcellement des propriétés et la décadence des surfaces cultivées, entre 1825 et 1954.

1. paturages; 2. vignes et 3. jardins potagers.

Najvažnije kulture, loza, maslina i smokva, ne daju dobar prinos, zbog suše i već iscrpljene zemlje, koja se slabo održava i gnoji. U doba najveće krize vinogradarstva 1929. godine proizvodnja vina, a također i ulja bila je ista kao danas.

Budući da nije bilo moguće dati količinske podatke za poljoprivrednu proizvodnju,¹² poslužit ćemo se novčanim katastarskim prihodima po hektaru površine 1958. god.¹³

Tab. 4. Katastarski prihod godine 1958. Din/ha

Tab. 4. Le revenu cadastral en 1958 (Din/ha).

	Oranice	Voćnjaci	Vinogradi	Pašnjaci	Sume	Prosjeak Din/ha
Prvić	7.500	8.100	30.000	440	1.000	9.408
Srima	1.350	24.000	38.000	180	800	12.900
Vodice	15.200	18.000	41.000	400	850	15.000
Tribunj	17.500	21.000	52.000	500	900	18.400
PROSJEK:	10.300	16.200	40.400	370	890	—

Najveći prihodi, te prema tome i najbolja zemlja, jesu u Tribunju, dok sam otok ima najslabije uvjete.

Poljoprivredna domaćinstva prosječno broje 2,7 članova, a čisti godišnji prihodi od poljoprivrede iznose samo 25.000 dinara po domaćinstvu ili 8.000 dinara po stanovniku.

Uzgoj stoke također opada, jer nema mogućnosti prehrane zbog uništenja šuma. Dok je 1929. godine bilo na otoku 430 ovaca, od kojih se dobivalo 800 kg sira i 520 kg vune, danas ima ispod 50 glava, a sir se uopće ne proizvodi.

Sasvim je sigurno da stanovništvo od poljoprivrednih prihoda ne može živjeti, te je prisiljeno prići raznim dopunskim zanimanjima makar sezonski.

Ribolov se obavlja na zaostao način i opada. Na čitavom otoku ima svega 4 profesionalna ribara i nekoliko sezonskih, ukupno oko 15, a svega 3 ribarska domaćinstva.

Zbog slabih i opustjelih lovišta prvićki ribari idu na lov u druge krajeve, ali ni to ne donosi velike koristi.¹⁴ Glavna lovišta su Sestrice, Zmajan, Mišjaci, Kaprije, Žirje i Kornati. Prosječni godišnji ulov iznosi 500 kvintala plave i 150 kvintala ostale ribe. Sistem lova najvećim dijelom je kočarenje, koje negativno utječe na riblja lovišta i brakove. Prvićki ribari raspoložu sa 6 velikih i 47 manjih mreža. Ulovljenu ribu prodaju najviše na otoku, a manje u Šibeniku. U slučaju boljeg ulova ribu otkupljuje tvornica »Dalmacija« u Prvić Luci.

Godišnji kapacitet tvornice je 350 t. prerađene ribe, ali nikada nije do maksimuma iskorišten. Količina prerađene ribe 1959. godine iznosila

¹² U statističkom odjelu NOK-a Šibenik vodi se evidencija po katastarskim općinama, te je takve podatke nemoguće koristiti, jer za naš otok nisu realni.

¹³ Ured za katastar — Šibenik.

¹⁴ Ribolov vodi Opća poljopr. zadruga u Sepurinama, a ne pojedini ribari.

je 262 tone, dakle 75% kapaciteta. Iako je tvornica bila smještena na otoku, da bude bliže ribarima, praksa pokazuje, da tek 50%, a možda i manje od ukupne količine ribe donose domaći ribari¹⁵. Ostalih preko 50% kupuje tvornica od Japanaca, koji love na Atlantiku ili na pučini Mediterana. Sardine, tunjevina, fileti, lignje i ostala prerađena riba najviše se izvozi (80%), i to u Z. Njemačku, Francusku, Italiju, V. Britaniju, Austriju i Belgiju, a 20% na domaće tržište, najviše u Srbiju (18%).

Tvornica ne radi cijelu godinu, već prema ulovu i raspoloživoj ribi. Zaposleno je 112 radnika, koji godišnje prosječno rade 220 dana.

Tim radom, iako je sezonski, dio stanovništva Prvića dopunjuje svoje slabe prihode. Teški uvjeti života, minimalni prihodi od poljoprivrede i mala mogućnost zaposlenja na otoku, prisilili su mnoge ljude, da se orijentiraju na pomorstvo, a njihove porodice i dalje se bave poljoprivredom. Danas su to najbolje situirana domaćinstva na otoku.

Šibenski industrijski bazen i komunalna služba pružaju mogućnost zaposlenja, te u gradu radi oko 70 otočana.

U novije vrijeme dio stanovništva počeo se orijentirati na turizam, za koji postoje realne mogućnosti. Oba naselja na otoku imala su tokom 1958. godine 937 domaćih i stranih turista sa 12.731 noćenja, a 1959. godine taj se broj nešto povećao. Prvić Luka i Šepurine udaljeni su od Šibenika svega 4,3 odnosno 5,5 Nm, te izletnički turizam ima posebno značenje (naročito za Luku). Zbog blizine, otok bi u budućnosti mogao postati turističko-rekreativno predgrađe Šibenika.

Time su iscrpljene sve mogućnosti i izvori zarade, a prema tome i života stanovništva. Ukupni prihodi znatno su niži od potreba, te je u prosjeku malen broj domaćinstva, koja su opskrbljena najnužnijim potrebama za život. Iako su gospodarske aktivnosti različite, a stanovništvo često dvojakog zanimanja, ipak je nerazmjernost između životnih potreba i prihoda stanovništva, iz čega slijedi siromaštvo i težak život Prvićana. Normalno je zbog toga, da broj stanovnika stagnira (Luka) ili čak opada (Šepurine). Relativno malen prirast (3,1%) iseljavanja, tražeći bolje uvjete života i sigurnu zaradu.

Stariji ljudi ostaju na zemlji, dok mlađi, obnova stanovništva, uglavnom sele i napuštaju otok, te se niti u daljoj budućnosti stanje neće popraviti. Ovaj se proces odražava na životnom stablu.

Suvremena gospodarska aktivnost rezultat je dugog razvoja i utjecaja niza prirodnih uvjeta i društvenih zbivanja na način rada i oblike proizvodnje. Krivulja gospodarskog uspona nakon polovice 19. stoljeća sada naglo pada, ali je očito da se prilike neće vratiti tamo odakle su počele.

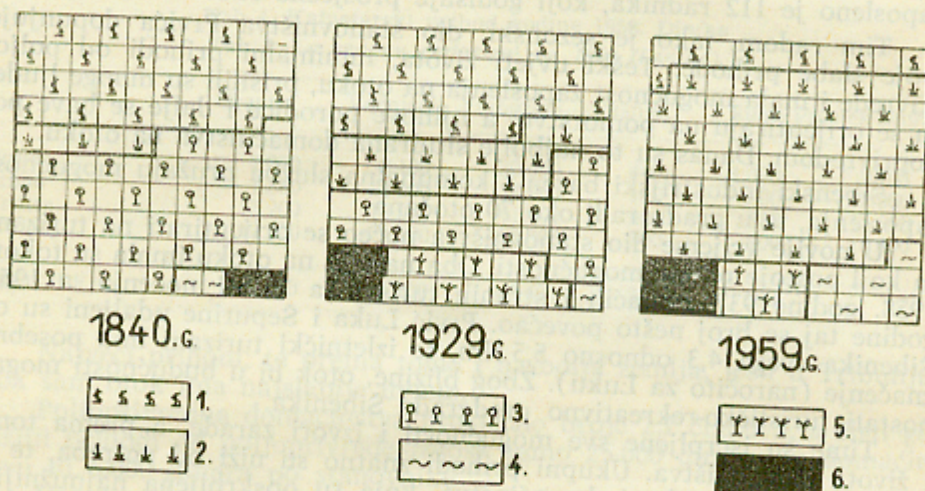
U ranijim razdobljima 19., a naročito u 18. stoljeću poljoprivreda, ribolov i stočarstvo bili su odlučujući u životu stanovništva Prvića. Proizvodnja je podmirivala sve potrebe i davala nužne viškove, što je uvjetovalo razvoj naselja i prirast stanovništva. Istina, broj stanovnika bio je manji i zahtijevi skromniji. Vinska konjunktura i neke komercijalne kulture povećavaju broj stanovnika i udovoljavaju povećanim zahtje-

¹⁵ Najviše sa Hvara, Visa i okolice Splita, a najmanje s Prvića.

vima. Brojni jedrenjaci svakodnevno su odvozili vino, ulje, buhač, višnje i druge poljoprivredne proizvode za Rijeku i Trst.

Kako je poznato, povoljne prilike traju do prijelaza 19. u 20. stoljeću. Vinogradi, kojih je nekad bilo najviše, počinju opadati, a sve više se šire pašnjačke površine. Ponovno nastaje izmjena pejzaža te na napuštenim vinogradima izbija otporan korov i postepeno se obnavlja šikara makije, a pašnjačka vrijednost ovog prostora je malena. Podaci o načinu iskorišćavanja tla (sl. 7, tab. 5) 1840.¹⁶ 1929.¹⁷ i 1959.¹⁸ godine dobro ilustriraju ove promjene (sl. 7).

Sl. 7. Kategorije iskorišćavanja zemljišta 1840., 1929., i 1959.

1. vinogradi, 2. pašnjaci, 3. šume, 4. oranice, 5. voćnjaci i 6. neplodno.

Fig. 7. Les catégories de l'exploitation du sol en 1840., 1929. et en 1959.

1. vignes; 2. paturages; 3. bois; 4. labours; 5. vergers et 6. terrain inproductif.

Tab. 5. Način iskorišćavanja tla 1825., 1929., i 1950. godine.

Tab. 5. L'exploitation du sol en 1825, 1929 et en 1959.

	1840. g.		1929. g.		1959. g.	
	ha	%	ha	%	ha	%
Oranice	13	1,6	10	1,1	83	9,3
Voćnjaci	—	—	113	12,8	59	6,6
Vinogradi	349	39,5	326	36,9	94	10,6
Pašnjaci	44	5,1	172	19,5	604	68,2
Šume	459	51,7	226	25,6	1,7	0,2
Neplodno	17	2,1	35	4,1	43	5,1
SVEGA:	882	100	882	100	884,7	100

¹⁶ Arhiv mapa za Dalmaciju — Split

¹⁷ Marčić L.: Op. cit. str. 128

¹⁸ Ured za katastar — Sibenik

Vrlo se jasno vidi povećanje pašnjačkih površina i smanjenje šume (makije), a od 1929. do danas znatno su opale površine pod vinogradima, i to u korist pašnjaka.

Pored navedenih izmjena u prostoru, dolazi do jakog usitnjenja posjeda, raspadanja porodične zadruge i sve slabijeg interesa za kolektivni rad. Mijenja se cjelokupna gospodarska i socijalna struktura. Orientacijom na individualnu zaradu dijeli se zadruga u malobrojne porodice. Na malim i sitnim parcelama razbacanim na razne strane rad je otežan, a često i nemoguć, zbog čega su mnogi udaljeni posjedi napušteni, a obrađuju se samo oni najbliži.

Danas gotovo svaki Prvićanin ima posjeda makar na tri različita mjesta, često međusobno udaljena i 7 km (preko mora). Tako na pr. Jurat iz Sepurina ima posjeda na Prviću, u Tribunju, Vodicama, Tiješnom, Srimi i Martinskoj, ali nigdje posjed nije jedinstven, već je razbijen na dvije ili tri udaljene parcele.

Ribolov je također u ranijim razdobljima bio razvijeniji i rentabilniji. Mnogi podaci upućuju na to. A. Fortis krajem 18. stoljeća piše: »Samo stanovnici triju sela Prvića, Žirja i Zlarina, između svih šibenskih sela i otoka, bave se neprestano ribanjem. Redovito izlaze u lov u određeno vrijeme, sa 30 do 40 trata, da love skuše, sardele i gire.

Stanovnici ovih triju otoka otvrdnuli su od truda i vremenskih nepogoda, stekli veliko iskustvo i o prikladnom vremenu za lov i o zgodnim predjelima gdje se sakuplja riba. Pa i bili tu ne znam kako oskudni prolazi ribe, ipak hvataju toliko »migliaja« (migliaio — tisuću glava) ribe, da je to dovoljno, da postane važnim predmetom trgovine.«²⁰

Dekadencija i rasulo u Mletačkoj Republici tokom 18. stoljeća imali su odraza u svim oblicima gospodarskog iskorišćivanja. Niske cijene, skupa ribarska oprema i visoki porezi štetili su dalmatinskim ribarima i Veneciji, koja je često prisiljena uvoziti ribu iz Nizozemske, jer ribari većinu ulova krijumčare u Italiju (Ancona, Rimini i dr.). Iako je ribolov doveden u tešku situaciju, ipak je velik broj ribarskih brodova (tab. 6) i mreža, što se vidi iz izvještaja glavarara primorskih sela vlastima 1792. godine.²¹

Tab. 6. Ribarski brodovi 1792. godine.
Tab. 6. *Les bateaux de pêcheurs en 1792.*

Naselje ili otok	Ladnje	Leuti	Svičarice	Svega
Prvić	79	18	56	153
Zlarin	76	28	10	114
Žirje	10	4	—	14
Bečina	11	2	15	28
Primošten	8	1	—	9

¹⁹ Zbog različitih kriterija prilikom određivanja površina došlo je do izvjesnog nesklada u podacima. Prevelik je broj vinograda 1840. godine, jer su zajedno uračunati i maslinjaci.

²⁰ Fortis A.: Dissertazione — sopra la pesca..... op. cit.

²¹ Općinski arhiv Šibenik, Sv. 1700—1790.

U isto vrijeme na Prviću ima 57 vlasnika ribarskih brodova i 73 različite mreže.

Ovi podaci nikako se ne mogu uspoređivati s današnjim stanjem. Možda je ulov manji bio od današnjeg, ali je ribolov u ranijim razdobljima u životu otočana imao daleko veće značenje i bio važan izvor zarade. Dok danas od ribolova žive svega 3 domaćinstva, a dio stanovništva bavi se preradom ribe kao dopunskim zanimanjem, nekad je ribolov za malobrojnije stanovništvo bio bitna gospodarska grana.

Historijski događaji i gospodarske konjunktore uvjetovali su raniju gospodarsku strukturu.

Nesigurnost na kopnu prisilila je stanovništvo da odseli na otoke. Da bi se mogli prehraniti i živjeti, doseljenici su morali postepeno napustiti svoje tradicionalno stočarstvo i prilagoditi se novim oblicima. Jedine mogućnosti bile su poljoprivreda i ribolov, a mnogo kasnije pomorstvo.

Gospodarske prilike i socijalni razvitak izmijenili su krajem 19. i tokom 20. stoljeća oblike gospodarskog iskorišćivanja. Iseljavanje je uvjetovalo smanjenje prirasta, što se odrazilo na slabljenje cjelokupne aktivnosti otoka.

Velike promjene nastaju naročito poslije drugoga svjetskog rata. Opći tehnički napredak u svijetu, a posebno izgradnja industrije, te povoljniji i bolji uvjeti života i sigurna zarada u gradovima pospješuju depopulaciju, koja je ranije započela, a koja je ostavila najviše tragova u izmjeni oblika gospodarskog iskorišćivanja. Društveno-gospodarski razvitak otoka ogleda se u njegovim naseljima.

Naselja. — Na otoku Prviću postoje dva stalna primorska naselja, Prvić Luka i Šepurine, koja svojim topografskim razvojem i veličinom najbolje svjedoče o prosperitetu i gospodarskoj snazi otoka u prošlim decenijama. Ovi svjedoci nekadašnje vitalnosti njegova stanovništva danas odražavaju stagnaciju i učmalost, koje su poslijeratne prilike neznatno izmijenile.

Na jugoistočnom dijelu otoka, u dnu i na sjeveroistočnoj strani dubokog Prvićkog zaliva, smješteno je naselje Prvića Luka, Zaliv sa sjeveroistoka okružuju Kapela (59 m) i Prvić (79 m), a sa jugozapada donje bande (47 m).

Prvić i Kapela štite naselje od hladne i jake bure, a Donje bande od rijetkih olujnih vjetrova s jugozapada (sl. 2).

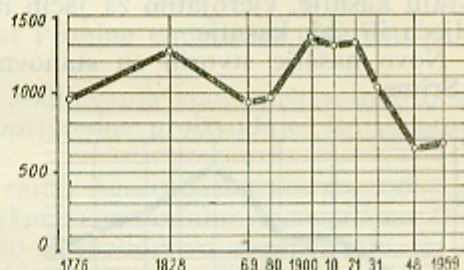
Iako vjetrovi s juga nisu tako izraziti kao u južnoj Dalmaciji, imaju daleko veći efekat zbog izloženosti i nezaklonjenosti zaliva prema jugu i jugozapadu.

Prvić Luka (u stvari luka na Prviću od čega je i nastalo ime) nema povoljnu luku ni za sidrenje ni za pristajanje, što dokazuje, da za smještaj naselja nije bio odlučan dobar lučki položaj, već isključivo zaštićenost od kopnenih klimatskih i društvenih utjecaja. Kako je Prvićki zaliv na otoku jedini, to povoljnijeg mjesta za smještaj naselja nije ni bilo.

Kako je već spomenuto, počeci stvaranja naselja datiraju iz druge polovice 15. stoljeća, kada šibenski knez A. Marcello dariva posjede na

otoku za izgradnju samostana.²² Jače širenje naselja počinje tek u 16. stoljeću, kada su šibenska vlastela počela graditi ljetnikovce, koji su ujedno bili i sklonište u slučaju bijega pred Turcima. Prvi veći skok u topografskom širenju naselja dogodio se polovinom 16. stoljeća, kada velik broj stanovnika Dalmatinske Zagore («vlaha») preseljava na sigurnije otoke. Mnogi tamo grade kuće, žene se i ostaju (prezime Vlahov, koje potječe od «vlah» često je na otoku), a naselje se razvija i postaje sve veće.

Sl. 8. Kretanje broja stanovnika u Prvić Luci.

Fig. 8. Le mouvement du nombre d'habitants à Prvić Luka.

Posljednji sukobi s Turcima u prvoj polovini 17. stoljeća (1647. do 1699. kandijski ratovi) i epidemija kuge 1649. godine uvjetuju novi val imigracije i širenje naselja. Opće nepovoljne prilike u Dalmaciji tokom 18. stoljeća imale su odraz i na naselje, koje stagnira sve do početka gajenja loze i orijentacije na vinogradarstvo.

Kontinuirani razvoj naselja može se pratiti od 1828. godine, kada u Prvić Luci živi 1256 stanovnika, dakle gotovo dvostruko više nego danas (sl. 8). U razdoblju od 1828. do 1869. godine osjetan je pad stanovništva, i sagrađeno je malo novih kuća. U isto vrijeme osjeća se jak porast drugog naselja na otoku, Šepurinâ (usporedi sl. 8. i sl. 9.).

Uzrok ovoj pojavi je seoba jednog dijela poljoprivrednog stanovništva iz Luke u Šepurinu, a to je vrijeme kada naglo jača uloga vinogradarstva. Najbolji posjedi i najvrednija zemljišta su na kopnenoj strani (Tribunj, Vodice, Srma), a prilaz do njih je lakši iz Šepurina, jer se Luka nalazi u dubokom i na suprotnu stranu okrenutom zalivu.

Povoljni uvjeti života kroz cijelu drugu polovinu 19. stoljeća uvjetuju prozvat naselja; od 1880. do 1900. godine porastao je broj kuća u Luci od 169 na 237, dakle za 40%, a naselje se širi prema dnu Prvićkog zaliva.

Lučani se osim poljoprivrede bave ribolovom i pomorstvom. Najveći broj stanovnika dostiže naselje 1900. godine. Prijelaz iz 19. u 20. stoljeće označio je početak stagnacije naselja i postepeni gubitak stanovništva. Od 1900. godine do danas rijetko je koja kuća sagrađena. Jedino nekoliko kuća izgradili su doseljenici i pomorci ili društvena zajednica poslije drugoga svjetskog rata (škola, zadržni dom, tvornica sardina), što je uvjetovalo neznatan porast stanovnika nakon 1948. godine.

²² Marčić L.: Op. cit. str. 132

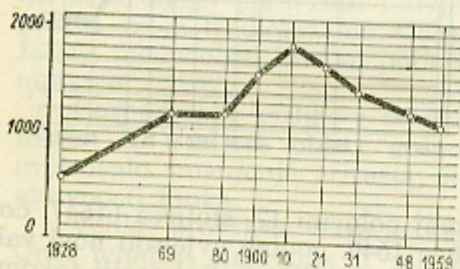

Uz jugozapadnu obalu, na mjestu gdje se otok najviše suzio, smjestilo se drugo naselje Šepurine. Obalski položaj je slabiji od Luke.

Šepurine su izložene udaru bure, a sa jugozapada velikim valovima juga (sl. 9). Obala je nepovoljno smještena (iako je to jedina mogućnost) i teško je pristajanje, te naselje ostaje za jakih vjetrova bez veze s kopnom. Sam položaj pokazuje, da je naselje nastalo brzo, a nije bilo izbora za povoljniji smještaj.

Dok Luka postoji od 15. stoljeća i postepeno se razvija, Šepurine nastaju kasnije, vjerojatno za jačih naleta Turaka u prvoj polovini 17. stoljeća ili čak kasnije.

Novo naselje stvorili su stanovnici sa susjednog kopnenog dijela — Srime.

Sl. 9. Kretanje broja stanovnika u Šepurinama.

Fig. 9. Le mouvement du nombre d'habitants de Šepurine.

Razvoj Šepurina u 19. stoljeću sličan je razvoju Luke, jer su ista društvena zbivanja i gospodarske prilike uvjetovale njihov napredak. Prema podacima 1828. godine (sl. 9.), Šepurine imaju svega 567 stanovnika, dakle niti 45% Luke, međutim 1869. godine taj broj je porastao na 1194, a Luka je opala na 923. Objašnjeni su uzroci ove promjene. Lagani porast do 1880. godine uvjetovan je prenapučenošću otoka i naselja (912 st./km²).

Potrebno je naglasiti, da Šepurine od 1869. godine imaju stalno više stanovništva i postaju glavno naselje na otoku. Šepurinjani su uglavnom poljoprivrednici, koji se nisu bavili pomorstvom, već samo nešto ribolovom, a kako su doseljeni sa kopna, prenijeli su na otok i stočarsku tradiciju.

Veći i bogatiji posjedi u Tribunju, Vodicama, a naročito u Srimi uvjetovali su i jači procvat naselja u razdoblju procvata vinogradarstva do 1910. godine. Dok Lučani preživljavaju krizu jedrenjaka, Šepurine se normalno razvijaju. Dok broj stanovnika u Luci počinje opadati već 1900. godine, to se kod Šepurina primjećuje tek 1910. godine, kada nastupa kriza vinogradarstva odnosno poljoprivrede. Dio stanovništva s kopna vraća se u Šepurine, ali ne za dugo, jer nove prilike upućuju na stalnu ili povremenu emigraciju.

Šepurine i danas imaju znatno veći broj stanovnika od Luke, ali nemaju perspektive kakve ima Luka, zbog blizine Šibenika, boljeg položaja i sve jačeg razvoja turizma.

Pored spomenutih naselja ima tragova nekoliko manjih zaselaka, kao Sv. Ambroz i Kapela, koja su napuštena. Održali su se Perore, kao

luka i magazini Šepurina prema Srimi, te Donje bande, koje i danas imaju oko 50 stanovnika (prije, 1880., preko 100 stanovnika).

Zaključak. — Prvić je najmanji naseljeni otok Šibenika skupine (izuzevši Krapanj). Geografski položaj i blizina kopna te historijska zbivanja uvjetovali su njegovu gustu naseljenost u prošlosti. Društveni utjecaji odredili su gospodarske aktivnosti stanovništva u skladu s prirodnom osnovom i geografskim položajem; posljednji elemenat je u novijem razvitku važniji.

Relativno malen prirodni prirast i stalne emigracije ogledaju se u opadanju broja stanovnika.

Najnužnije potrebe ishrane i snabdijevanja stanovništva mnogo su veće od mogućnosti i prihoda poljoprivredne proizvodnje, što uvjetuje pasivnost i siromaštvo otoka.

Prirodni uvjeti povoljniji su za ranije agrarno-ribarske gospodarske aktivnosti. Općim društvenim razvitkom i prirodnim nepogodama (bolest loze) tradicionalno kombinirano gospodarstvo prosperiralo je od polovine 19. do početka 20. stoljeća.

Procvat vinogradarstva u tom razdoblju odrazio se u demografskom porastu i povećanom blagostanju; propadanje vinograda tokom prvih decenija 20. stoljeća nosi sa sobom depopulaciju otoka.

Ove gospodarske promjene odrazile su se u izmjeni pejzaža. Šume i makiju zamijenili su vinogradi, a njih opet zamrle i napuštene krčevine.

Blizina većeg gradskog naselja odrediti će u budućnosti funkcije otoka, koji bi mogao postati rekreativno-turističko pregrađe Šibenika.

Ove konstatacije nisu svojstvene samo Prviću, već i drugim otocima našeg primorja.

LITERATURA

1. A. Fortis; Viaggio in Dalmazia I., II. Venezia 1774.
2. S. Golubić; Prilog poznavanju klime primorske regije Jugoslavije korištenjem Wallerovih klima-dijagrama Geogr. glasnik XX. 1958.
3. A. Jutrović; Kretanje stanovništva na srednjedalmatinskim otocima kroz zadnjih 100 godina. — Geogr. glasnik XIV-XV — 1952-53.
4. P. Kaer; Le isole di Caprie, Cacan od Orut e gli scogli di Mišjak e Obočan — Riv. Dalmatica, Fasc. 6. 1902.
5. L. Marčić; Zadarska i Šibenska ostrva. — Srpski etnogr. zbornik knj. XLVI, Naselja i porijeklo stanovništva. Knj. 26 Beograd 1930.
6. L. Maschek; Reportario geografico statistico dei luoghi abitati nel Regno di Dalmazia, Zara 1888.
7. B. Z. Milojević, Dinarsko primorje i ostrva u našoj kraljevini — Beograd 1933.
8. J. Perić, Ribarstvo u Dalmaciji — Zbornik za narodni život i običaje knj. 29. sv. 2 JAZU Zagreb 1934.
9. J. Roglić i I. Baučić, Krš u dolomitima između Konavskog polja i morske obale. Geogr. glasnik XX. 1958.
10. I. Rubić, Suša na našem primorju. — Geogr. glasnik XIII. 1954.
11. I. Rubić, Naši otoci na Jadranu. — Split 1952.

12. P. Skok, Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima. — Zgb. 1950.
13. K. Stošić, Povijest Sibenika. Dio III, gl. 13, manuskripta, Muzej grada Sbenika.
14. K. Stošić, Sela šibenskog kotara. — Sibenik 1941.
15. A. M. Strgačić, Ribanje i ribarski obrt u Dalmaciji II. polovine 18. st. gledani očima jednog zapadnog naturaliste. Radovi IJAZU u Zadru sv. 4—5 Zgb. 1959.
16. D. Zavoreo, Trattato sopra le cose di Sebenico rukopisi Galvani — Gogola (1597).

RESUME

PRVIC

par A. Kalodera

Prvić est une petite île (2,37 km²) située au nord-ouest de Sibenik. C'est la plus petite île habitée parmi les îles du groupe de Sibenik (excepté Krapanj). La situation géographique, la proximité de la terre ferme et les conséquences des époques agitées ont conditionné la densité de sa population dans le passé (en 1910, 3.137 h., soit 1322 h. au km²). Comme colonie agricole Prvić était plus sûr que la terre ferme, même pour les paysans qui sur cell-ci avaient leurs propriétés.

Les influences historiques ont déterminé les activités économiques de la population en accord avec la base naturelle et la situation géographique (ce dernier élément étant le plus important dans le développement récent).

Le nombre d'habitants est toujours élevé; en 1959 : 1794 h., soit 769 h. au km². L'accroissement naturel relativement faible et les émigrations sont la cause de la diminution récente de la population.

Les besoins indispensables de ravitaillement de la population dépassent les possibilités et les revenus de la production agricole et entraînent la passivité et la pauvreté de l'île.

Les conditions naturelles sont plus favorables pour les activités traditionnelles de pêche et d'agriculture. Pour des raisons du développement général et des dégâts naturels (la maladie de la vigne) la traditionnelle économie rurale combinée, qui a vu la prospérité depuis le milieu du 19ème siècle jusqu'au commencement du 20ème, dépérit.

L'épanouissement de la viticulture de l'époque se reflétait dans la hausse démographique et dans une prospérité plus grande; le dépérissement des vignes au cours des premières décades du 20ème siècle entraîne la dépopulation de l'île.

Ces changements d'ordre économique se reflètent dans l'aspect du paysage. Les vignes avaient remplacé les bois et le maquis, puis les vignes une fois dépériées, la terre reste en friche.

La proximité de la ville (Sibenik) détermine de plus en plus la fonction de l'île qui pourrait devenir la banlieue touristique et récréative de Sibenik.

Tous les faits exposés plus haut ne concernent pas seulement la petite île de Prvić, ils restent caractéristiques pour un grand nombre d'îles de notre littoral.

(Traduit par A. Polanšćak)